

Maciej Strzelczyk,
GOTYCKIE KOŚCIOŁY SZLEZWIKU I HAMBURGA
Koło Naukowe Historyków Sztuki Średniowiecza UMK

Katedra pw. Św. Piotra w Szlezwiku

Budowa kościoła św. Piotra na obecnym miejscu rozpoczęła się około 1100 roku. W 1134 roku katedra św. Piotra w Szlezwiku została po raz pierwszy wymieniona w dokumentach. Nie jest pewne, czy ten romański budynek został ukończony przed rozpoczęciem jego przebudowy na gotycki kościół halowy. Niemniej jednak w obecnej gotyckiej konstrukcji zachowały się pozostałości pierwotnej bazyliki zbudowanej z granitu lub tufu. W latach 1220–1230 do północnej części transeptu dobudowano tzw. zakrystię kanoników. Pomieszczenie to służyło jako sala kapituły katedralnej, później jako sala konferencyjna i zakrystia, a po 1567 roku jako audytorium szkoły katedralnej. W latach 1240–1250 romański transept otrzymał sklepienie z charakterystycznymi spiczastymi kopułami; podobnego typu sklepienie znajdowało się w korpusie nawowym

Około 1270 roku romańską bazylikę przebudowano na gotycki kościół halowy. Pod koniec XIII wieku przedłużono prezbiterium pokrywając jego wnętrze malowidłami o tematyce biblijnej. Około 1300 roku katedra otrzymała zasadniczo swój obecny wystrój wnętrza.

W XIV i XV wieku dokonano przebudowy wnętrza katedry. Po stronie północnej zbudowano drogę procesyjną dla kapituły katedralnej. Pod koniec XVI wieku w północno-wschodnim narożniku katedry zbudowano dwukondygnacyjną zakrystię. Właściwa zakrystia mieściła się na piętrze, natomiast na parterze był skarbiec katedralny. Po nadejściu reformacji zakrystia stała się kaplicą grobową książąt von Gottorf, prawnych następców dawnej kapituły katedralnej.

Zachowały się części średniowiecznego wyposażenia katedry:

- Grupa Trzech Króli (Dreikönigsgruppe) z pełnoplastycznymi figurami naturalnej wielkości, pochodząca z końca XIII wieku i będąca jednym z najwcześniejszych przykładów tego typu sztuki na północ od Alp,
- Droga krzyżowa z lat 1420–1450,
- chrzcielnica z brązu z 1480 roku, dzieło Gherta Klinghe,
- stalle w prezbiterium z początku XVI wieku oraz Grupa Krzyża Triumfalnego w lektorium (oba autorstwa nieznanego mistrza)

Po okresie Reformacji

Najważniejszym dziełem z okresu poreformacyjnego w historii katedry jest ołtarz Hansa Brüggemanna, wykonany w latach 1514–1521 dla kolegiaty kanoników regularnych w Bordesholm na zlecenie księcia holsztyńskiego Fryderyka I i jego pierwszej małżonki Anny von Brandenburg. Fryderyk I po śmierci w 1533 roku został pochowany w katedrze św. Piotra.

W 1658 roku nastąpiła sekularyzacja biskupstwa w Szlezwiku.

Po rozwiązaniu klasztoru kanoników w Bordesholm książę Christian Albrecht zarządził w 1666 roku przeniesienie ołtarza Brüggemanna do katedry. Ołtarz Brüggemanna jest jednym z największych retabulów w Europie Północnej: ma ponad 12 metrów wysokości i 7 m szerokości i zawiera prawie 400 wyrzeźbionych z dębu figur.

Dziełem Brüggemanna jest też ponad 4-metrowej wysokości rzeźba św. Krzysztofa, stojąca w pobliżu portalu św. Piotra.

W XVII i na początku XVIII wieku w katedrze pojawiły się barokowe epitafia i portrety miejscowej szlachty. Na uwagę zasługują dwa dzieła Jürgena Ovensa: obraz *Błękitna Madonna* (1669) oraz ołtarz ufundowany przez Kielmannsecka.

Ostatnim znaczącym etapem budowy katedry św. Piotra była wysoka na 112 m wieża zachodnia, zbudowana w latach 1888–1894 według planów berlińskiego architekta Friedricha Adlera. Budowę sfinansował król pruski Wilhelm II. Na wysokości 65 m znajduje się platforma widokowa.

Wiek XX

W 1963 roku w katedrze zamontowano wielkie organy Marcussena, mające 51 głosów podzielonych na 3 manualy. Główny prospekt organowy pochodzi z pierwszych lat XVIII wieku. W 2010 roku firma Karl Schuke Berliner Orgelbauwerkstatt ukończyła renowację i rozbudowę instrumentu powiększając jego dyspozycję do 65 głosów podzielonych na 4 manualy i pedał.

Kościół Główny Św. Piotra w Hamburgu

Pierwszy kościół św. Piotra powstał prawdopodobnie na początku XII w. W 1195 jest wzmiankowany po raz pierwszy jako kościół targowy. Około 1310 rozpoczęto wznoszenie gotyckiej, trójnawowej świątyni, która była gotowa w 1418. Inskrypcja na ozdobnej kołatce z brązu w kształcie głowy lwa, najstarszym zachowanym dziele sztuki w Hamburgu, informuje o położeniu kamienia węgielnego pod budowę wieży kościelnej w 1342. Była gotowa w 1516 i przewyższyła wieżę stojącą w pobliżu Katedry Mariackiej.

W latach 1804-1807 kościół św. Piotra służył, podobnie jak wiele innych kościołów, jako stajnia oddziałom napoleońskim. Kościół św. Piotra spłonął w 1842 w wielkim pożarze Hamburga. Większość dzieł sztuki, w tym słynną kołatkę do drzwi w kształcie głowy lwa udało się jednak uratować. Natychmiast po pożarze postanowiono odbudować kościół według pierwotnych, średniowiecznych planów. Zadania tego podjęli się architekci Alexis de Chateauneuf i Hermann Peter Fersenfeldt. Kościół odbudowano w latach 1844-1949 natomiast wieżę w latach 1866-1878; jej hełm, pokryty miedzianą blachą, zaprojektował Johann Maack.

W pierwszej połowie XX wieku parafia kościoła św. Piotra straciła wielu członków ponieważ zdecydowano się wyburzyć część zabudowy mieszkaniowej, aby zrobić miejsce pod domy towarowe i biurowce.

Kościół przetrwał okres drugiej wojny światowej zasadniczo bez większych uszkodzeń. W 1962, podczas budowy w pobliżu kościoła centrum parafialnego odkryto fundamenty średniowiecznej tzw. wieży biskupiej.

W 1995 odrestaurowano portal wejściowy.

W latach 2005-2007 miała miejsce renowacja zachodniej i południowej fasady kościoła. Budynek kościoła spowiła z tej okazji olbrzymia reklama firmy H&M, która wyłożyła fundusze na renowację.

Architektura oraz wyposażenie wnętrza

Kościół św. Piotra jest, jak przed wiekami, trój nawową, gotycką w formie świątynią, z bocznymi kaplicami. Fasada zachodnia zwieńczona jest wieżą, która wznosi się na wysokość 132,20 m; na jej wierzchołek wewnątrz prowadzą 544 stopnie schodów. Na wysokości 123 m znajduje się punkt obserwacyjny, z którego, poprzez świetlik, rozciąga się doskonały widok na całe centrum miasta.

Ołtarz Główny kościoła św. Piotra w Hamburgu

Jest to przykład gotyckiego malarstwa tablicowego należący do wczesnej fazy stylu pięknego.

Z głównych dzieł sztuki warto wymienić znajdujący się pierwotnie w kościele św. Piotra a od 1900 w Kunsthalle w Hamburgu retabulum ołtarza głównego (Grabower Altar), dzieło Mistrza Bertrama z Minden z lat 1379-1383. Namalowanie obrazu zlecił Mistrzowi z Minden Wilhelm Horborch, syn patrycjuszów, nuncjusz papieski i diakon katedralny. Wsparł go w tym dziele jego brat Bertram Horborch, który był w latach 1366-1396 burmistrzem Hamburga i nosił ponadto tytuł "Protektora św. Piotra". Jako że program obrazu jest stosunkowo prosty, można założyć, że obaj bracia zlecając jego namalowanie renomowanemu artyście zrobili to po to, żeby zwiększyć prestiż rodziny i zasłużyć się jako darczyńcy.

Anno 1383 wort de tafel des hogen altares tho S. Peter tho Hamborch gemaket, hetede mester Bertram zvan Mynden – tak brzmi *passus* z kroniki miejskiej Hamburga, którego treść ujawnia nam zarówno imię jak i pochodzenie artysty oraz funkcję i miejsce wykonania dzieła – kościół św. Piotra – główna parafia miasta Hamburga.

Dzieło zostało wykonane w latach 1379-1383 dla hamburskiej fary, jako ołtarz główny. W roku 1793 ołtarz został przeniesiony do miejscowości Grabow w powiecie Ludwigslust-Parchim w zachodniej Meklemburgii (stąd często w literaturze występuje również nazwa *Grabower Altar* (Ołtarz z Grabowa)). Tym samym nie podzielił losu pierwotnego miejsca,

hamburska fara w 1842 uległa pożarowi, po którym kościół odbudowano. Odkryty i doceniony w 1900 przez malarza, dyrektora hamburskiego Kunsthalle, Alfreda Lichtwarka trzy lata później został przeniesiony do zbiorów tego muzeum, gdzie znajduje się do dnia dzisiejszego.

Jest to retabulum ołtarzowe w formie tryptyku. Jego wymiary to 266 × 726 cm. Tworzą go malowany rewers, którego skrzydła boczne są widoczne po zamknięciu ołtarza oraz rzeźbiony awers. Poszczególne obrazy są malowane techniką tempery na desce.

Ołtarz słynie przede wszystkim ze skrzydeł malowanych stanowiących niegdyś rewers ołtarza, który w całości można było oglądać po obejściu tryptyku. Składa się on z czterech dużych części, dwie stanowiące odwrocie korpusu środkowego, oraz ruchome skrzydła boczne. Każda z części zawiera po sześć prostokątnych kwater w dwóch rzędach. Ciąg narracji biegnie jednak niezależnie od konstrukcji ołtarza – biegnie ona od lewej do prawej w każdym rzędzie.

Rząd górny:

Stworzenie światła i ciemności, Stworzenie wody, Stworzenie planet i gwiazd, Stworzenie roślin, Stworzenie zwierząt, Stworzenie Adama, oraz Stworzenie Ewy, Poznanie Adama z Ewą, Grzech pierworodny, Potępienie grzeszników, Wygnanie z raju, Adam i Ewa w pracy;

Rząd dolny:

Ofiara Kaina i Abla, Bratobójstwo Kaina, Budowa Arki Noego, Ofiara Izaaka, Izaak i Ezaw, Izaak i Jakub, oraz Zwiastowanie, Narodzenie, Pokłon Trzech Króli, Prezentacja Chrystusa w świątyni, Rzeź niewiniątek i Odpoczynek podczas ucieczki do Egiptu.

Otwarty ołtarz stanowi zespół drewnianych i połączonych rzeźb ściśle wpisanych w architektoniczną strukturę. Tworzą ją dwa rzędy prostokątnych kwater z pojedynczymi pełnoplastycznymi figurami świętych nakrytych ozdobnymi baldachimami (po 10 figur w części środkowej i 12 figur na skrzydłach bocznych), na osi korpusu ołtarza pomiędzy rzędami figur umieszczone było zajmujące całą wysokość kompozycji przedstawienie Grupy Ukrzyżowania – Ukrzyżowany Chrystus wraz z Marią i Janem Ewangelistą usytuowani są na wzgórzu, na jego stokach leży czaszka symbolizująca biblijną Golgotę. Każda z części miała koronkowe zwieńczenie, wzbogacone tondami z popiersiami proroków oraz Panien Mądrych i Panien Głupich.

Predella zawiera rząd arkad pod którymi znajdują się kolejne rzeźby – pośrodku scena Zwiastowania, którą flankują figury pierwszych Doktorów Kościoła (po lewej) oraz główni święci zakonnicy (po prawej).

W północnej nawie kościoła znajduje się malowidło z ok. 1460 przedstawiające św. Ansgara z inskrypcją „Apostoł Północy”. Przy jednym z filarów pod chórem znajduje się drewniany

posąg tego samego świętego z modelem Katedry Mariackiej, którą sam założył. Rzeźba pochodzi z lat 1480-1483 a jej autorem jest Bernt Notke.

Z XVIII wieku pochodzą 2 olejne obrazy Gottfrieda Libalta: *Jacobs Traum (Sen Jakuba)* i *Christi Geburt (Narodziny Chrystusa)*. Obrazy te zostały uszkodzone w wyniku ataku wandalą w 1977, który oblał je kwasem; zostały jednak odrestaurowane i od października 2001 ponownie udostępnione zwiedzającym.

Organy kościelne są dziełem współczesnym – powstały w latach 50. Ich budowniczym jest Rudolf von Beckerath a autorem dyspozycji Helmut Tramnitz. Organy przeszły w 2006 gruntowną restaurację i rozbudowę, których koszt pokryto wyłącznie z datków. Organy podzielone są na 4 manualy i pedały i mają 66 głosów i 4724 piszczałek. Oprócz nich w kościele są jeszcze mniejsze organy w prezbiterium oraz w kaplicy św. Marcina.

Kościół Główny św. Jakuba w Hamburgu

Pomimo wielu zmian na przestrzeni dziejów i ogromnych zniszczeń podczas drugiej wojny światowej kościół św. Jakuba jest jednym z niewielu zachowanych średniowiecznych budynków w centrum miasta. Kościół św. Jakuba leży w centrum Hamburga, na Starym Mieście (Altstadt) niedaleko ulicy Mönckebergstraße, od której oddziela go rząd budynków. Od strony południowej przylega kościół do ulicy Steinstraße, niegdyś jednej z głównych ulic dawnego Hamburga. Po drugiej stronie ulicy Steinstraße bierze swój początek słynny Kantorhausviertel ! . Cała zabudowa w sąsiedztwie kościoła jest w stosunku do niego młoda, powstała bowiem przeważnie w XX w.

Dzisiejszy kościół św. Jakuba jest świątynią czteronawową, pięcioprzęsłową, z obszerną kruchtą, i z zachodnią wieżą, zbudowaną na planie kwadratu, zwieńczoną współczesnym hełmem, wykonanym z żelbetonu, wzniesionym na podstawie ośmiokąta, przechodzącym w górnej części w ostrosłup. Wysokość wieży wynosi 125 m

Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1255; leżał on wtedy na wschód od Heidenwall (ówczesnych drewniano-ziemnych obwałowań miejskich). W 1260 po rozbudowie obwarowań kościół św. Jakuba leżał już wewnątrz nich. Nic bliższego nie wiadomo na temat samego kościoła.

W XIV w. podjęto jego budowę na nowo. Pomiędzy 1350 a ok. 1400 wzniesiono trójnawowy, kościół halowy w stylu gotyckim, podobny do leżącego w pobliżu kościoła św. Piotra. W 1438 dobudowano od wschodu zakrystię, będącą dzisiaj jedynym przykładem świeckiej architektury tamtych czasów w Hamburgu. W latach 1493-1508 wybudowano w kościele od strony południowej dodatkową, czwartą nawę. Była ona niższa pod pozostałych naw, nakryta została jednak wspólnym z nimi dachem. Ówczesna wieża kościelna składała się z pięciu kondygnacji i była zwieńczona nie hełmem, jak dzisiaj, lecz podwójnym, równoległym dachem dwuspadowym. Dopiero między 1587 a 1590 zwieńczono wieżę późnogotyckim w formie, hełmem, podobnym do tego z pobliskiej, nieistniejącej dzisiaj, kaplicy św. Gertrudy.

Dalsze zmiany w wyglądzie budowli nastąpiły w XVIII w., kiedy to pojawiły się problemy ze statycznością fasady zachodniej; postanowiono w związku z tym wzmocnić fundamenty i mury kościoła. Plan przebudowy sporządził architekt Johann-Nikolaus Kuhn.

W latach 1806-1813 kościół św. Jakuba służył jako stajnia oddziałom napoleońskim, podobnie jak wiele innych kościołów. Na przełomie lat 1826/27 dotychczasowy późnogotycki hełm, na którym z powodu postępującego niszczenia budowli pojawiły się rysy, został zastąpiony nowym, zbudowanym według planów Hermanna Fersenfelda. Dalsze zmiany nastąpiły w latach 1860-1869, kiedy to podjęto zakrojone na szeroką skalę prace renowacyjne pod kierunkiem angielskiego architekta Isaiaha Wooda. Dotychczasowy dach miedziany wymieniono na poszycie łupkowe a do południowej strony kościoła dobudowano wydłużony, neogotycki portal wejściowy. Pod koniec XIX wieku odnowiono też wnętrze świątyni.

Kościół został zniszczony podczas drugiej wojny światowej; w 1944 podczas bombardowań alianckich zapaliła się wieża, po czym runęła na dach i przebijając go, wpadła do środka świątyni niszcząc kompletnie jej wnętrze. Zdołano jednak na czas wynieść cenne wyposażenie wnętrza, ratując je przed niechybnym zniszczeniem.

Po wojnie postanowiono odbudować kościół. Odbudowę prowadzono według wzorów średniowiecznych. Zakończyła się ona w 1963; jedynie wieża otrzymała współczesny wygląd. Zrekonstruowano ją, podobnie jak i pozostałe wieże pięciu hamburskich kościołów, aby miasto na powrót odzyskało swą historyczną panoramę.

Wyposażenie wnętrza

Po wojnie okna prezbiterium otrzymały nowe witraże autorstwa Charlesa Crodela. Powstały one w latach 1959-1960 i przedstawiają główne wydarzenia roku kościelnego. Zwiastowanie, Boże Narodzenie, Wielki Piątek i Mękę Pańską, Wielkanoc i Zesłanie Ducha Świętego a ponadto początek kościoła św. Paweł.

Uwagę zwraca również Herrensaal (Sala Dostojników), służąca pierwotnie jako biblioteka. Od 1543 była salą zebrań duchowieństwa. W 1710 otrzymała ona nowy wystrój. Malowidła na suficie, przedstawiające alegorie cnót mieszczańskich, wskazują na znaczenie rady parafialnej dla miejskiego regimentu. Wyszły one, podobnie jak malowidła pejzażowe pokrywające ściany, spod pędzla Johanna Moritza Riesenbergera. Herby na ścianach sali przedstawiają z kolei pastorów, dostojników kościelnych i ławników począwszy od XVII w.

W kościele św. Jakuba zachowały się trzy ołtarze szafiaste:

- **St.-Trinitatis-Altar (ołtarz św. Trójcy)** w prezbiterium, z ok. 1518, jest darem cechu bednarzy i był niegdyś jednym z 20 ołtarzy, podarowanych przez różne cechy. Jego część środkowa ukazuje od góry Trójcę Przenajświętszą a pod nią Maryję z Dzieciątkiem, otoczoną promieniami zakończonymi różami. Skrzydła ołtarza przedstawiają sceny z życia Maryi: zwiastowanie, nawiedzenie Elżbiety, narodziny

Jezusa, spotkanie ze zmartwychwstałym Jezusem i Wniebowzięcie. Znajdujące się w pobliżu ołtarza krucyfiks i świeczniki zaprojektował Fritz Fleer (1921-1977).

- **St.-Petri-Altar (ołtarz św. Piotra)** w pierwszej nawie południowej pochodzi z 1508 i jest darem cechu rybaków. Jego część centralną wypełnia Maryja z Dzieciątkiem oraz księżyc a pod nim upadły anioł symbolizujący koniec ery szatana wraz z narodzinami Jezusa. Lewe skrzydło ołtarza ukazuje powołanie św. Piotra na pasterza kościoła i wręczenie mu kluczy do Królestwa Niebieskiego, zaś prawe – św. Gertrudę witającą pielgrzymów do św. Jakuba i jej wybór na przeoryszkę klasztoru.
- **St.-Lukas-Altar (ołtarz św. Łukasza)** w drugiej nawie południowej, dzieło Hinrika Bornemanna sprzed 1500 Ołtarz ten pochodzi z nieistniejącej już dzisiaj Katedry Mariackiej. Przeniesiono go do kościoła św. Jakuba po jej wyburzeniu w 1805. Ołtarz został ufundowany przez cech malarzy i szklarzy, którzy założyli bractwo św. Łukasza. Środkowa część i prawe skrzydło ołtarza jest datowane na lata pomiędzy 1452-1463 a lewe skrzydło na 1499. Hinrik Bornemann zmarł w trakcie prac nad ołtarzem. Malowidła na skrzydłach bocznych dokończyli prawdopodobnie Absalom Stumme i Wilm Dedeke. Część centralna ołtarza przedstawia Maryję z Dzieciątkiem i malującego ich św. Łukasza. Scenę obserwują ojcowie kościoła: św. Ambroży, św. Hieronim, św. Grzegorz Wielki, św. Augustyn a także diakon, św. Cyriak. Motywem lewego skrzydła ołtarzowego jest spotkanie zmartwychwstałego Jezusa z uczniami na drodze do Emaus (Łuk. 24, 13-30) zaś prawego – średniowieczna ars moriendi, śmierć św. Łukasza w Betanii i wzięcie jego duszy do nieba.

Organy

Sławne organy kościoła św. Jakuba, pochodzące z 1693 dzieło Arpa Schnitgera, umieszczone na emporze zachodniej, mające 60 głosów podzielonych na 4 manualy i pedał i ok. 4000 piszczałek są największymi barokowymi organami, jakie zachowały do naszych czasów na terenie północnych Niemiec.

Organy po wybudowaniu szybko zdobyły sobie sławę jednych z najlepszych w mieście, obok odrestaurowanych organów w kościele św. Katarzyny (1674) i św. Mikołaja (1682, również dzieło Schnitgera). Ich sława wkrótce przekroczyła granice Hamburga.

W 1720 o posadę pierwszego organisty kościoła św. Jakuba ubiegał się sam **Johann Sebastian Bach**, jednak z uwagi na to iż jego rywalowi o to stanowisko udało się skuteczniej pozyskać względy rady kościelnej, zrezygnował i wyjechał do Lipska.

Organy Schnitgera przetrwały niemal w niezmienionej formie do początków XX wieku. W 1904 w miejsce dotychczasowych 12 miechów mechanicznych wprowadzono napęd elektryczny. W latach 1928-1930 miała miejsce kolejna restauracja organów; tym razem pod kierunkiem Hansa Henny Jahna naprawiono 5 głosów. W czasie drugiej wojny światowej organy uległy częściowemu zniszczeniu i po wojnie podjęto, równoległe z odbudową kościoła, zmusne dzieło ich restauracji.

W 1959 zrekonstruowano stół gry i prospekt organowy. Powrócił również na swoje miejsce charakterystyczny element wystroju prospektu organowego – trzy figury, autorstwa Christiana Prechta, przedstawiające króla Dawida w otoczeniu dwóch aniołów. Prowizorycznie naprawione organy mogły znów być używane.

W latach 1989-1993 organy przeszły gruntowną i kosztowną restaurację. Tym razem pieczołowicie zrekonstruowano według pierwotnych planów elementy zniszczone w czasie wojny (m.in. piszczałki) i odnowiono cały prospekt organowy. Odrestaurowane organy zostały uroczyście poświęcone na Wielkanoc 1993; od tamtej też pory rozbrzmiewają podczas każdego niedzielnego nabożeństwa.

Z wyposażenia kościoła na uwagę zasługują ponadto:

- sześciokątna ambona z 1610, dzieło Georga Baumanna, wybitny przykład sztuki kamieniarskiej swojej epoki, wykonana z alabastru, kolorowego marmuru i czarnego piaskowca. Jest bogato dekorowana m.in. motywami z życia Jezusa: zwiastowaniem, jego narodzinami, ukrzyżowaniem, zmartwychwstaniem i wniebowstąpieniem, a także wyobrażeniami czterech ewangelistów: św. Mateusza z aniołem, św. Marka z lwem, św. Łukasza z bykiem i św. Jana z orłem. Ambona jest zwieńczona rzeźbą przedstawiającą Zesłanie Ducha Świętego.
- 2 obrazy na ścianie północnej kościoła, będące wybitnymi przykładami malarstwa północnoniemieckiego: "Bogacz i śmierć", Davida Kindta z 1622 oraz malowidło Joachima Lühna przedstawiające panoramę Hamburga, namalowane pierwotnie dla ratusza w 1681 roku a następnie подарowane kościołowi św. Jakuba w 1819.

Kościół Główny św. Mikołaja w Hamburgu

był do drugiej wojny światowej jednym z pięciu głównych kościołów Hamburga. Po wojnie zdecydowano się pozostawić ruiny kościoła (wieżę i resztki prezbiterium) jako pamiątkę ofiar wojny zaś całą parafię (i nowy kościół pod tym wezwaniem) erygowano w dzielnicy Harvestehude.

Pierwotna budowla (do 1842)

Wraz z powstaniem osadnictwa w rejonie dzisiejszego kościoła św. Mikołaja i założeniem portu nad rzeką Alster w XII w. erygowana została kaplica na szczycie dzisiejszego Hopfenmarkt. Patronem kaplicy został św. Mikołaj, opiekun żeglarzy. W ten sposób wzniesiony został, najpierw jako budowla drewniana, drugi po Katedrze Hamburgskiej, kościół w rozwijającym się mieście. W 1353 (krótco po ataku czarnej śmierci) rozpoczęto wznoszenie nowej świątyni, murowanej; był to trójnawowy kościół halowy, utrzymany w stylu północnoniemieckiego gotyku ceglanego. (Dobrym przykładem tego stylu budowlanego jest Kościół św. Piotra pochodzący z tamtych czasów, zniszczony wprawdzie podczas

wielkiego pożaru Hamburga w 1842 ale pieczołowicie odbudowany według dawnych sztychów).

Nowa, solidniejsza budowla przetrwała aż do połowy XIX w., jakkolwiek przeszła wiele przeobrażeń w tym czasie; musiała też sprostać wielu gwałtownym pożarom, których los nie oszczędził jej na przestrzeni dziejów – wzniesiona w 1517r. wysoka na 153 m barokowa wieża spłonęła w 1589r. Odbudowana na nowo, runęła w wyniku gwałtownej burzy w 1644. Kolejna wieża, zaprojektowana przez Petera Marquardta, mierzyła 122 m i trwale wpisała się w pejzaż architektoniczny miasta na kolejne 200 lat.

Centralnym punktem czterech hamburskich wspólnot parafialnych był kościół św. Mikołaja, wmieszany w ożywione dysputy teologiczne tamtych czasów, które rozprzestrzeniały się w mieście – był to wszak czas rodzącej się reformacji. Po ustąpieniu w 1524 dotychczasowego proboszcza Henninga Kissenbrügge mieszkańcy wybrali na nowego proboszcza, wbrew stanowisku Rady miasta, znanego kaznodzieję Johanna Bugenhagena, zwolennika reform, zaufanego Marcina Lutera – było to wydarzenie bez precedensu w dotychczasowych dziejach miasta. Konserwatywna Rada Miasta próbowała nakłonić dotychczasowego proboszcza do pozostania, a gdy to się nie powiodło, wybrała na to stanowisko Johanna Zegenhagena z Magdeburga. Ostatecznie spór zakończył się kompromisem – w 1528 w mieście pojawił się ostatecznie Bugenhagen i został kaznodzieją w kościele św. Mikołaja. Reformacja zwyciężyła pokojowo. Główną zasługą Bugenhagena było to, iż dał miastu ustrój kościelny, który regulował sprawy organizacyjne i finansowe kościoła a także inne dziedziny życia społecznego (np. obowiązek szkolny). Ten porządek kościelny przetrwał 200 lat.

Kres dawnego kościoła św. Mikołaja nastąpił w maju 1842, kiedy to cały Hamburg ogarnął wielki pożar. Wybuchł on w nocy z 4 na 5 maja i szalał przez 3 następane dni. Spłonęły trzy kościoły, hamburski ratusz i wiele innych budynków; nie obyło się też bez ofiar ludzkich – życie straciło 51 osób a ok. 20000 straciło dach nad głową. Zniszczenie kościoła św. Mikołaja opisane zostało przez ówczesnych kronikarzy jako szczególnie poruszające wydarzenie, które mocno wstrząsnęło mieszkańcami Hamburga, jako że takiej katastrofy i tak ogromnych zniszczeń nie widzieli jeszcze w życiu. W samym kościele św. Mikołaja akurat rano odbywało się nabożeństwo, po którym miano wybrać nowego proboszcza. Nabożeństwo zostało pospiesznie przerwane, zdążono tylko pomodlić się w intencji zachowania kościoła a następnie uratować co się da, z jego wyposażenia. Pomimo rozpaczliwych wysiłków nie udało się powstrzymać szybko rozprzestrzeniającego się ognia. Ówczesne techniki gaśnicze nie dawały jednak żadnych szans w walce z tego typu żywiołem, zwłaszcza jeśli chodzi o gaszenie obiektów wysokich. O godz. 4 po południu w wyniku szalejącego pożaru zawaliła się wieża kościoła, niszcząc doszczętnie jego nawę.

Odbudowa w stylu gotyckim (po 1842)

Wkrótce po ugaszeniu pożaru podjęto decyzje o odbudowie kościoła. W 1843 rozpoczęto zbiórkę datków na ten cel (w ramach akcji "Schilling-Sammlung") a już w 1844 Komisja Odbudowy Kościoła rozpisała konkurs na projekt architektoniczny nowej świątyni. Konkurs

wygrał, urodzony w pobliskiej Altonie architekt Gottfried Semper, który przedstawił projekt budowli w stylu romańskim, pokrytej kopułą. Projekt nie doczekał się jednak realizacji, ponieważ z jednej strony nie bardzo pasował do sylwetki miasta z dominującymi, wysokimi wieżami a z drugiej strony wznowiona właśnie (od 1842) budowa średniowiecznej, gotyckiej katedry w Kolonii ożywiła dyskusje na temat gotyku jako niemieckiego stylu narodowego. Dyskusja nie ominęła także Hamburga, w którym średniowieczną katedrę wyburzono w 1805. W efekcie tych dyskusji budowę nowej świątyni zlecono angielskiemu architektowi George'owi Gilbertowi Scottowi, który w ojczystym kraju zdążył zyskać sobie sławę jako restaurator średniowiecznych kościołów oraz znawca stylu gotyckiego. Scott przyjął zamówienie. Jego projekt zakładał wzniesienie trójnawowej, długiej na 86 m i wysokiej na 28 m świątyni, której architektura miała zawierać elementy gotyku francuskiego i angielskiego, wieża zaś miała być typowo niemiecka, tj. wysoka i zwieńczona strzelistym hełmem. Wnętrze kościoła i dekoracja powierzchni wieży (pinakle) miały wypełniać ogromne ilości rzeźb i detali architektonicznych wykonanych z piaskowca.

W 1846, po zatwierdzeniu projektu, przystąpiono niezwłocznie do prac budowlanych. Kościół został wzniesiony wzdłuż osi południowo-wschodniej, niedaleko miejsca lokacji dawnego zamku (Neue-Burg). 27 września 1863 prace dobiegły końca i kościół mógł zostać konsekrowany. Pozostała do ukończenia tylko wieża. Jej budowa zakończyła się w 1874. Osiągnęła ona wysokość 147,88 m (486 stóp) i była wówczas najwyższą budowlą świata, przez 3 lata, do czasu ukończenia katedry w Rouen w 1877 r., licznie uwiecznionej na obrazach Moneta :D. Jeszcze i dzisiaj jest drugim pod względem wysokości budynkiem Hamburga (po wieży telewizyjnej) i trzecią pod względem wysokości wieżą kościelną w Niemczech. Wyglądem bardzo przypominała wieżę katedry w Kolonii – ta sama kwadratowa podstawa, przechodząca w wyższych kondygnacjach w ośmiobok, zwieńczony ostrosłupowym, strzelistym, ażurowym hełmem z bogatą dekoracją maswerkową, pinaklami i narożnymi wieżyczkami.

Druga Wojna Światowa

Jako najwyższy punkt w Hamburgu służył kościół św. Mikołaja w czasie wojny jako cel i zarazem punkt orientacyjny dla pilotów sił alianckich podczas nalotów na miasto. 28 lipca 1943 podczas takiego nalotu kościół został silnie uszkodzony – zapadł się dach świątyni niszcząc całe jej wnętrze. Ściany zachowały się lecz nie były stabilne się, pojawiły się na nich pęknięcia, ale nie runęły; podobnie wieża. Na jej ścianach są jednak jeszcze dziś widoczne ślady odłamków.

Czasy powojenne

Po wojnie rozważano możliwość odbudowy kościoła św. Mikołaja (podobnie jak i innych zniszczonych kościołów) – dawała po temu nadzieję zachowana struktura świątyni gotyckiej. Tym niemniej podjęto niefortunną (jak ją oceniono z perspektywy czasu) decyzję o wyburzeniu resztek nawy i pozostawieniu jedynie wieży, która uniknęła większych zniszczeń. Ponieważ otoczenie kościoła było kompletnie zniszczone, ocaleni członkowie przedwojennej

parafii św. Mikołaja postanowili przenieść ją poza centrum, do dzielnicy Harvestehude, która uniknęła większych zniszczeń i tam od nowa zorganizować parafię z budową nowej świątyni włącznie. W 1951 wyburzono ostatecznie nawę a pozyskanym w ten sposób gruzem umocniono nadbrzeża Łaby.

Jako argument przeciw rekonstrukcji podawano wówczas, iż miasto miało ważniejsze priorytety w zakresie odbudowy niż rekonstrukcja kościoła św. Mikołaja, który pozostał jedynym nie odbudowanym spośród pięciu głównych kościołów Hamburga.

Tak więc obecny stan kościoła św. Mikołaja (wieża i resztki prezbiterium) jest nie tylko rezultatem bombardowań miasta w czasie wojny ale też dokonanych wyburzeń. Z czasem ruinom kościoła nadano status pomnika ofiar wojny ale brakowało całościowej opieki nad tym zabytkiem, który powoli ulegał dalszej degradacji. Wywołało to uzasadnione zaniepokojenie co do dalszych jego losów.

W 1987 powołano do życia stowarzyszenie *Rettet die Nikolaikirche e.V.* (*Uratować kościół św. Mikołaja*), które wzięło na siebie odpowiedzialność za dalszy los ruin kościoła; otrzymało w tym względzie wsparcie od miasta Hamburga, wspólnoty parafialnej św. Mikołaja, oraz szeregu sponsorów (zarówno firm jak i osób prywatnych). Stowarzyszenie postawiło sobie za cel zachowanie istniejącej struktury budowli, jej restaurację, prowadzenie prac badawczych wśród ruin a także organizowanie różnych imprez kulturalnych na terenie świątyni oraz zorganizowanie stałego centrum dokumentacyjno-informacyjnego (jako tzw. "miejsca spotkań") w jej krypcie.

W 1993 na wieży zainstalowano 51-dzwonowy carillon jako uzupełnienie pomnika ofiar wojny. Fundatorami carillonu byli między innymi polski konsul w Hamburgu, Polska Misja Katolicka w Hamburgu oraz hamburska Polonia.

W listopadzie 2000 stowarzyszenie podjęło próbę odzyskania gruzu, którym w 1951 roku umacniano nadbrzeża Łaby.

1 września 2005 zainstalowano w wieży windę i urządzono na wysokości 75,3 m punkt widokowy, z którego rozciąga się widok na najbliższą okolicę kościoła a zwłaszcza na Speicherstadt (niem. Miasto Spichrzów).

Kościół Główny św. Katarzyny w Hamburgu

jest jednym z pięciu głównych kościołów Hamburga. Jego wieża, pochodząca z XIII w. jest - po latarni morskiej Neuwerka – najstarszą dotychczas istniejącą budowlą Hamburga w Niemczech. Sama świątynia, położona przy ulicy Bei den Mühren, tuż nad Kanalem Celnym (niem. Zollkanal) i w bezpośrednim sąsiedztwie Speicherstadt i portu, jest tradycyjnie uważana za kościół ludzi morza.

Kościół św. Katarzyny jest kościołem uniwersyteckim i jest uważany za kontynuatora tradycji liberalnej. Zarówno nabożeństwom jak i kazaniom nadaje się niekonwencjonalne formy, mające wytyczać nowe drogi wiary.

Przy kościele działa ponad 100-osobowy chór. Kościół św. Katarzyny ma ambicję być centrum duchowym miasta - są w nim organizowane koncerty muzyczne i wystawy artystyczne.

Patronką kościoła jest św. Katarzyna Aleksandryjska z Egiptu, a jej cechy: „mądra”, „odważna”, „piękna” służą za motto działalności kościoła:

- z **mądrością** serca i rozumu uczestniczyć w nabożeństwach i sprawować opiekę duszpasterską,
- z **odwagą** protestanckiej tradycji uczestniczyć słowem i czynem w dialogu społecznym, żeby chrześcijańska miłość bliźniego nie była obecna tylko w kazaniach ale znajdowała swój wyraz w życiu,
- zachować **piękno** kościoła poprzez ustawiczne wspieranie jego restauracji i wspierać piękno muzyki poprzez wspieranie restauracji zabytkowych organów, na których niegdyś grywał Johann Sebastian Bach

Architektura i historia

Najstarszy dokument, zawierający wzmiankę o kościele, pochodzi z 1256. Główny budynek świątyni został przebudowany w stylu północnoniemieckiego gotyku ceglanego i ukończony w 1450.

Kościół św. Katarzyny reprezentuje typ trójnawowej, sześcioprzęsłowej gotyckiej pseudobazyliki z jednoprzęsłowym, poligonalnym prezbiterium z obejściem.

Wymiary świątyni:^[2]

- zewnętrzna długość włącznie z wieżą: 75,5 m,
- szerokość wewnętrzna: 28 m,
- wysokość nawy środkowej: ok. 26 m.

Ściany świątyni są przeprute wysokimi, gotyckimi oknami. Również prezbiterium ma jedno okno, a w nim nowoczesny witraż („*Gloria*”) z 1955, autorstwa H.G. von Stockhausena.

Az do XVI. w nawy kościoła miały pojedyncze dachy, oddzielone od wspólnego dachu. Ponieważ budynek kościoła był posadowiony na bagnistych, nie nadających się pod zabudowę terenach nad Łabą, zaczął on osiadać, zaistniała zatem konieczność wzmocnienia jego murów kotwami.

Wieża kościelna otrzymała w 1657 kilkustopniowy, barokowy hełm, zwieńczony połączoną koroną św. Katarzyny. Jak głosi legenda, użyte do wyrobu korony złoto miało pochodzić ze skarbca znanego wówczas pirata Klausea Störtebekera.

Tragiczny w historii kościoła (jak i całego Hamburga) rozdział miał miejsce w czasie drugiej wojny światowej kiedy to w wyniku nalotu bombowego w dniu 30 lipca 1943 budynek uległ daleko idącemu zniszczeniu - pozostały tylko zewnętrzne mury i podstawa wieży. Po wojnie przystąpiono do odbudowy budynku. Miała ona miejsce w latach 1950 - 1956, nie została jednak doprowadzona do końca z powodu niewystarczających środków finansowych. Tym niemniej 4 listopada 1956 miała miejsce konsekracja nowo odbudowanej świątyni. W 1957 odbudowano wieżę, w formie XVII-wiecznej, wzmocnioną dodatkowo od wewnątrz stalową konstrukcją. Mierzy ona obecnie 116,7 m.

W ramach przyjętego w 2007 projektu HafenCity przystąpiono do kompleksowej renowacji całego budynku kościoła. Renowacja objęła dach świątyni, wieżę, wnętrza, wymianę uszkodzonej murarki. Zaplanowano też rekonstrukcję zniszczonych w czasie ostatniej wojny organów, które w XVII wieku były uważane za najważniejsze w całym Hamburgu. Pierwsze organy pojawiły się w kościele św. Katarzyny już w XVI wieku. Wkrótce zastąpiły je nowe, zbudowane przez Hansa Stellwagena. Te z kolei przebudował i wyremontował w 1670 Johann Friederich Besser. Liczyły one wówczas łącznie 58 głosów podzielonych na 4 manualy i pedały i były prawdopodobnie największe na świecie. Grywał na nich i wysoko je cenił sam Johann Sebastian Bach, ilekroć był zapraszany do Hamburga (latem 1701 i jesienią 1720). Do dziś znany jest jego koncert organowy z 1720, dedykowany miastu a także związana z pobytem w Hamburgu Fantazja i Fuga g-moll.

Wystrój wnętrza

Wnętrze świątyni, włącznie ze sklepieniami, jest pomalowane na biało. Z powodu dotkliwych zniszczeń wojennych kościół ma zasadniczo współczesne wyposażenie. Z dawnego zachowały się m.in.:

- obraz Wilma Dedeke, *Ukrzyżowanie* (ok. 1500),
- marmurowo-alabastrowe epitafium rajcy miejskiego Caspara Mollera (zm. 1610),
- marmurowe epitafium rajcy miejskiego Georga von der Fechte (zm. 1630),
- XVI-wieczna rzeźba św. Katarzyny, reprezentująca szkołę południowoniemiecką, podarowana kościołowi w 1953,